

החקלאות בישראל - תמורות

1. ירידה במספר / באחוז המועסקים בחקלאות ועליה רבה בתפוקה / יבול – תוצאה של תהליכי מודרניזציה ופיתוחים טכנולוגיים. אחוז המועסקים בחקלאות פחת מ 20% בתחילת שנות ה 60 ל 2% בשנות ה 2000.

2. שינויים בסוגי הגידולים המיוצאים:

- בשנות ה 50 היצוא היה רק של הדרים. משנות ה – 60 חלה ירידה עיקבית ביצוא הדרים. יצוא הדרים פחת ל 8% בלבד בשנות ה 2000, בשל משבר המים (ענף ההדרים צורך מים רבים) ותחרות רבה עם מדינות כמו ספרד, מרוקו ופורטוגל בעלות אקלים מתאים לגידול הדרים, קירבה רבה יותר לאירופה וכוח עבודה זול. ענף ההדרים בארץ סובל גם ממחסור בכוח עבודה בעונת הקטיפה. משנות ה 90 התרחבו שטחי גידול הדרים בצפון מערב הנגב וחלה עליה קטנה ביצוא.
- גידול ביצוא פרחים – גידול בחממות עם השקעות הון וידע רב. הסיבות לגידול ביצוא לאירופה הוא ניצול יתרונות אקלימיים בישראל - חורף חמים - ולכן הבשלה מוקדמת ושיווק לאירופה הקרה לקראת חג המולד. כמו כן, פותחו זנים מיוחדים שעומדים בדרישות האירופאיות, שיפור איכות.
- הגדלת יצוא ירקות - ניצול יתרונות אקלימיים בבקעת הירדן להבשלה מוקדמת של ירקות ("גידולים מבכירים") ושיווק גם לאירופה הקרה בחורף. שימוש בטכנולוגיה מתקדמת, חממות, זנים מיוחדים.
- הפסקת ייצוא כותנה משנות ה - 90 - תוצאה של צמצום משמעותי בשטחי גידול הכותנה עקב המחסור במים.
- הפסקת ייצוא חיטה מסוף שנות ה - 80 - בשל הקטנת שטחי גידול חיטה, הגדלת הצריכה המקומית.

3. גידול משמעותי בהשקעות הון - הוצאות על מחקר ופיתוח ("חקלאות הייטק"), פיתוח זנים מיוחדים עמידים לתנאי טבע קשים, שימוש במערכות השקיה ממוחשבות ומתוחכמות, שימוש בדשנים כימיים מלאכותיים ובחומרי הדברה. ענף החקלאות בישראל נהנה ממערכת מחקר מהמפותחות בעולם והדרכה חנים לחקלאים.

4. צמצום בשטחי גידול כותנה:

- א. מחסור במים וצמצום מכסות המים לחקלאות.
- ב. צמצום בתעשיית הטכסטיל המקומית (העתקת מפעלים למדינות מתפתחות שבהן כוח עבודה זול).

5. העתקת שטחי גידול הדורים מאזור השרון אל צפון מערב הנגב מהסיבות

העיקריות הבאות:

- א. תופעת העיור והפרבור במישור החוף (בשרון) - התרחבות השטח העירוני על חשבון שטחים חקלאיים במרכז הארץ, בעוד שבנגב אין תחרות על שימושי קרקע בין חקלאות לבין נדל"ן.
- ב. מחירי קרקע גבוהים במרכז הארץ הפכו את החקלאות לא כדאית. לעומת זאת, בנגב שטח נרחב וזול.
- ג. הובלת מי קולחין מטוהרים מהשפד"ן אל צפון הנגב ("המוביל השלישי") והשקיית הדורים במי קולחין מטוהרים.

6. ירידה במשקלו של ענף החקלאות בין ענפי המשק הישראלי - ירידה

שמתבטאת ב:

- אחוז מאוד נמוך של מועסקים בחקלאות.
- חלקה של החקלאות ביצוא הישראלי ירד מאד מ 50% בשנות ה 50 ל 2% בשנות ה 2000.
- חלקה של החקלאות בתמ"ג (תל"ג) מאוד נמוך.

7. צמצום מעורבות הממשלה בחקלאות - בעבר ממשלות ישראל ייחסו חשיבות

רבה לענף החקלאות והן הגנו על החקלאים ע"י פיקוח על מחירי התוצרת החקלאית ע"י קביעת מכסות ייצור למרבית הגידולים (כדי למנוע הצפת השוק וירידת מחירים) ומתן מענקי תמיכה כספית לחקלאים שעמדו במכסה שהוקצבה.

- **בשנים האחרונות בוטלו מכסות הייצור** וכיום החקלאים יכולים לגדל כל גידול שהם רוצים ובכל כמות, ותנאי השוק הם שמכתיבים לחקלאי מה וכמה לגדל.
- **התמיכה הכספית של הממשלה הישראלית בחקלאים נמוכה יחסית** לזו שמקבלים חקלאי מדינות מפותחות אחרות.

8. משבר בענף החקלאות משנות ה 80 והגורמים למשבר היו:

א. ירידת מחירי התוצרת משום שכמויות היבול גדלו עקב ההתפתחות הטכנולוגית והשוק הוצף בתוצרת.

ב. מעורבות הממשלה ותמיכתה בחקלאות פחתו וגברה התחרות, שהקשתה על החקלאים וגרמה להפסדים - לדוגמא תחרות עם ספרד ומרוקו על ייצוא לאירופה.

ג. קיבוצים ומושבים, שבהם חיים מרבית החקלאים, נקלעו לחובות.

ד. משבר המים (עקב שנות בצורת) - צמצום מכסות המים לחקלאות והעלאת מחיר המים לחקלאות.

המשבר בחקלאות גרם לכך שמעט האנשים המועסקים בענף זה מתקשים להתפרנס ממנו, ורבים מהחקלאים מחפשים מקורות פרנסה אחרים.

9. אל חלק גדול מהקיבוצים והמושבים חודרים עסקים לא חקלאיים - בתי הארחה, צימרים, אולמות אירועים, בתי מלאכה ותעשייה, מרכזי קניות.

דוגמאות:

מפעל רהיטים "שמרת הזרע", נעלי "דפנה" בקיבוץ דפנה, "מעדני מזרע" בקיבוץ מזרע, "דפוס בארי" בקיבוץ בארי, אולם אירועים בקיבוץ נצר סירני, מרכז קניות באזור געש, פארק מים בקיבוץ שפיים, בית הארחה בקיבוץ הגושרים ועוד.

הגורמים לחדירת עסקים לא חקלאיים לקיבוצים ולמושבים:

א. רצון להגדיל את הרווח של הקיבוצים מאחר והחקלאות לא יכולה לבדה לתמוך כלכלית בקיבוצים ובמושבים.

ב. לתת מענה תעסוקתי לאלה שנפלטים מענף החקלאות בעקבות שיפורים טכנולוגיים. מציאת מקורות תעסוקה לצעירים שלא מתעניינים בחקלאות ולאוכלוסיה המבוגרת שנשארת בקיבוץ.

ג. הקטנת הסיכון הכלכלי הכרוך בענף עונתי כמו חקלאות ופיתוח של ענפי כלכלה שמספקים תעסוקה כל השנה.

גורמים לתפוקה (יבול) גבוהה ולמגוון גידולים:

1. חקלאות עתירת טכנולוגיה - מיכון, חממות, שיטות השקיה משוכללות, חסכוניות וממוחשבות. חקלאי ישראל משתמשים באמצעים טכנולוגיים ובשיטות גידול מתקדמות

כדי להתגבר על המחסור במים, בקרקע ובכוח אדם:

- אוטומציה בענף הבקר לחלב - כמעט כל הרפתות הפכו למכוני חליבה ממוחשבים. לכל פרה מחובר חיישן שמעביר למחשב נתונים על מצבה הבריאותי, הרכב החלב וכו'. כתוצאה מכך גדלה באופן משמעותי תנובת החלב. ישראל מחזיקה בשיא עולמי בתנובת חלב לפרה.
- שימוש בטפטפות - המצאה ישראלית (מפעל "נטפים" בקיבוץ חצרים בנגב). שיטת השקיה חסכונית. הטפטפות מחוברות למערכת ממוחשבת, ודרך ניתן להעביר כמות מים מבוקרת וחומרי דישון והדברה.
- גידול בחממות - בעזרת החממות ניתן להשיג שליטה ובקרה באמצעות מחשב על תנאי טמפרטורה, לחות, דישון, שעות אור. החקלאי יכול לכוון את זמן ההבשלה וע"י כך להזרים לשוק תוצרת טרייה כל השנה (לדוגמא גידול פרחים לייצוא לאירופה גם בחורף). הגידול בחממות מגדיל את כמות היבולים.
- גידול דגים בבריכות חממה - לדוגמא בנגב ובערבה - גידול דגים במים מליחים וחמים שנשאבים מאקוויפר פוסילי מקומי. חלק מהבריכות מכוסות בפלסטיק כדי לצמצם אידוי של המים וע"י כך חוסכים מים רבים.
- פיתוחים ביוטכנולוגיים - זנים מסוימים עברו שינויים גנטיים וע"י כך נתקבלו מוצרים שונים בגודל ובצבע (פלפלים במספר צבעים, אשכולית אדומה, אבטחי ללא גרעינים). כמו כן, פיתוח זנים עמידים יותר בפני מזיקים ומחלות כדי לצמצם שימוש בחומרי הדברה. לאחרונה גובר הגידול של מוצרי חקלאות אורגניים שבהם אל משתמשים בחומרי דישון והדברה כימיים.

2. חקלאות עתירת הון וידע - הוצאות רבות על מחקר ופיתוח של זנים ייחודיים שעמידים בפני מזיקים ותנאי יובש ומתאימים לתנאי האקלים המגוונים בארץ (לדוגמא ניצול האקלים החמים בערבה בחורף ל"גידולים מבכירים" = גידולים שמקדימים להבשיל וניתן לייצא אותם לאירופה שעדיין קרה), שימוש בדשנים ובחומרי הדברה.

3. הדרכה חקלאית ע"י מומחים ממשרד החקלאות וממכוני המחקר - לרוב בחינם.

עתידה של החקלאות הישראלית - מספר גישות:

1. להמשיך בגידולים חקלאיים לאספקת מזון טרי, אבל להסתגל לבעיית המחסור במים ע"י שימוש גובר במי קולחין מטוהרים להשקיה, זננים שלא דורשים מים רבים.
2. בשל המחסור בקרקע ובמים על החקלאות להתמקד יותר בייצוא של ידע חקלאי ומוצרי תעשייה חקלאיים ופחות באספקת מזון - ייצוא של זננים וזרעים מיוחדים, ציוד חקלאי, מערכות השקיה, חומרי דישון והדברה.
3. להמשיך לתמוך בחקלאים כדי שיתפרנסו בכבוד מחקלאות ולא יאלצו למכור את השטחים לצורכי נדל"ן (מגורים ומסחר) - וזאת בשל יתרונה של החקלאות כשומרת על שטחים פתוחים וירוקים.

הדילמה אם לצמצם או להמשיך את החקלאות בישראל

נימוקים לטענה שיש לטפח ולשמור על החקלאות	נימוקים לטענה שיש לצמצם את החקלאות
<ul style="list-style-type: none"> • לחקלאות יש תרומה סביבתית בכך שהיא שומרת על שטחים פתוחים / ירוקים. כמו כן, ניתן להשתמש בבוצה הנוצרת משפכים עירוניים ליצירת דשן טבעי (קומפוסט). • ערך אידיאולוגי - החקלאות שימשה בסיס מפעל ההתיישבות הציוני. עבודת האדמה מאז ומתמיד חיזקה את קשר בין האדם לאדמתו. • אספקת מזון עצמאית וחוסר תלות במדינות חוץ בנושא רגיש כמו מזון. • צריכת המים בחקלאות נמצאת במגמת ירידה עקב שימוש בטפטפות ומערכות השקיה ממוחשבות וניתן להשתמש במי קולחין מטוהרים ולחסוך מים שפירים. • כיום המדינה כמעט ולא תומכת בחקלאים, והחקלאים עצמם הם המחליטים מה לגדל וכמה, והם קובעים זאת על פי תנאי השוק והכדאיות הכלכלית. העובדה שהחקלאים מצליחים להתפרנס בכבוד מהעיסוק בענף, מחזקת את הטענה כי יש להמשיך ולקיימו. 	<ul style="list-style-type: none"> • החקלאות צורכת מים רבים שהם משאב חסר בישראל. עדיף להתמקד בייצוא של ידע וטכנולוגיה חקלאית ולא באספקת מזון. עדיף לייבא גידולי מזון במקום לגדל אותם בארץ - שיטת יבוא של "מים וירטואליים". • משקלו של ענף החקלאות ביצוא הישראלי מאוד קטן והכנסות המדינה מענף זה קטנות ולכן זה לא מצדיק את הבזבז במים רבים. • ענף החקלאות מעסיק מעט מאוד עובדים ולא נחשב לענף כלכלי מרכזי. כמו כן, חלק גדול מהעובדים בו הם זרים ובכך המדינה מאבדת כסף בתשלום שכר לעובדים הזרים.

סיכום: תמורות בחקלאות

1. שינוי בגודל השטחים החקלאיים ובתפוסתם (ענף ההדרים עבר מהשרון לנגב)
2. שינוי בסוגי הגידולים-עקב צמצום גידולים עתירי מים כמו כותנה, חקלאות היי טק, גלובליזציה (תחרות).
3. שינוי בשיעור המועסקים
4. שינוי במשקלו של ענף החקלאות בייצוא
5. החקלאות הפכה מענף ראשי למשני-עקב תפיסה שינוי בתפיסה אידיאולוגית, פיתוח המדינה וגלובליזציה.
6. מעבר משק חקלאי מעורב (סוגי גידולים שונים) למשק מתמחה עתיר ידע ועתיר טכנולוגיה (פרחים, חממות)

שאלות

1. תמורות בחקלאות

- א. תאר את השינויים שחלו בענפי ההדרים, הכותנה והפרחים. הסבר את הגורמים לשינויים.
- ב. בשנים האחרונות גוברת המגמה של חדירת עסקים לא חקלאיים אל קיבוצים ומושבים. הבא שלוש דוגמאות, והסבר שני גורמים עיקריים למגמה זו.

2. תמורות בחקלאות

- א. תאר שלוש תמורות עיקריות שחלו בחקלאות הישראלית - התייחס למעורבות הממשלה, למשקלו של הענף במשק הישראלי ולענפי יצוא וגידול עיקריים.
- ב. יש הטוענים כי יש להמשיך ולטפח את החקלאות בישראל ויש הטוענים כי יש לצמצמה. הבא שלושה נימוקים עיקריים לכל אחת מהטענות.

3. תמורות בחקלאות

- עין בטבלה שלפניך, הכוללת נתונים שונים על החקלאות בישראל, וענה:
- א. תאר שלושה שינויים עיקריים שחלו בענף החקלאות, על פי נתוני הטבלה.
 - ב. הבא גורם אחד עיקרי לכל שינוי.

1997	1996	1994	1992	1990	1988	מועסקים בחקלאות (באלפים)
70.7	70.6	73.4	66.9	70.9	76.6	שטח חקלאי מעובד (במיליוני דונם)
4.22	4.25	4.35	4.35	4.35	4.30	תשומות בחקלאות (במיליארדי ש"ח)
10.63	10.88	9.47	8.96	8.85	8.19	תפוקה בחקלאות

						(במיליארדי ש"ח)
--	--	--	--	--	--	-----------------

* - = אין נתונים

4. חקלאות ישראל

- א. תאר והסבר שלושה גורמים שהביאו לתפוקה גדולה ליחידת שטח ולמגוון הגידולים בישראל.
- ב. ציין שני שינויים שחלו ב – 2 ענפים שונים (סה"כ 4 שינויים), הסבר את הגורמים לשינויים אלה.
- ג. ציין שתי בעיות שניצבות בפני החקלאים בארץ, ותאר כיצד הם מתמודדים עם כל אחת מהן.